

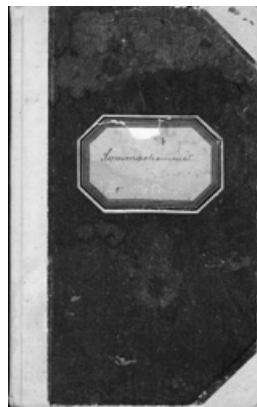
Estholmsdramat 1930

Max Hanemann, Amos Anderson
och skjutsningen av Evert Matson

Den stora verandan på Publicistförbundets sommarhem Estholmen i Esbo har fönster åt tre håll. Det rödmålade tvåvåningshuset är omgärdat av höga tallar och bakom dem skymtar havet. Jag sitter i en stor, sliten länstol och bläddrar i ett gammalt fotoalbum. Bladen är tjocka och bruna, fyllda med namn på journalister som firat sina somrar på sommarhemmet. Här och var finns små svartvita fotografier med vita kanter inlimmade. Huset skymtar i bakgrunden, nöjda herrar i kostymer och badrockar sitter vid bord på berget. På en av sidorna har någon limmat in en tidningsnotis. När jag har läst den ser jag på ön med andra ögon. En sommarnatt 1930 har den sömniga stämningen rubbats av bankningar på just den där vitmålade trädörren. Det var därför de där branta vindstrapporna som annonsförsäljaren Evert Matson släpades, längs den där smala stigen ner till bryggan där en båt låg förtöjd. Att det var fel person som släpades iväg, att målet egentligen var en journalist som hette Max Hanemann, gör hela historien ännu konstigare. Jag blir nyfiken. Det är tidigt 2000-tal och jag har hittat ett ämne för min kandidatavhandling. Jag har läst både journalistik och historia, och ett litet presshistoriskt projekt är något jag har letat efter.

Flera år går och jag har fallit ner i det hål som heter Estholmsaffären. Det lilla projektet har svällt och jag ångrar att jag nånsin öppnade det där albumet. Jag läser på och sitter otaliga timmar på arkiv i Helsingfors och Åbo. Jag vevar fram gamla tidningar i mikrofilmssalen, bläddrar i brev, protokoll och handskrivna dagböcker. Jag lär känna Max

och Thyra Hanemann, jag får en skymt av Amos Anderson och skuggor av inflytelserika högermän som glider undan som hala ålar. Ålarna går inte att greppa, men det är möjligt att bygga upp en bild av de konkreta händelserna på sommarhemmet. Luck-

orna i berättelsen krymper. Till slut får jag min avhandling klar och godkänd 2004, och sen glömmer jag bort hela historien. Ett par gånger ber *Nya Argus* mig skriva en essä om fallet, men jag har aldrig tid. Snabbspolning till september 2025. Min syster Laura ber med mig på teater. Det är genrep för Svenska Teaterns pjäs *Amos*, med manus av Gunilla Hemming. När jag träffar Laura innan föreställningen berättar jag om det skvaller om att Amos skulle ha varit

homosexuell som jag läste i en dagbok för länge sen. Den som skrev dagboken hette Thyra Hanemann. Några ögonblick in i pjäsen står de plötsligt på scenen, Max och Thyra! Hoten, skjutsningsförsoket, den misshandlade annonsförsäljaren, avskedet, döden, sorgen, bitterheten, allt! I pausen gräver jag fram ett mejl där avhandlingen finns som bilaga. Titta, de satt faktiskt så där, med badrock ovanpå kostymen! Jag visar en bild på Max Hanemann på Estholmen åt Laura.

Nästa dag läser jag igenom min kandi igen. Den är inget mästerverk, jag hittar pinsamma stavfel och skämskudden kommer till användning. Det akademiska var nog inte mitt kall om vi säger så, men researchen om själva Estholmsaffären står jag bakom än i dag. Jag vände på varje sten. Det här är en omarbetad och nerkortad version av några kapitel ur avhandlingen.

Max Wolfgang Hanemann (1881–1945) var journalist och SFP-politiker. Han jobbade från 1910 på *Nya Pressen* – en kvällstidning kopplad till *Hufvudstadsbladet* – som 1922 bytte namn till *Svenska Pressen*. Amos Anderson ägde båda tidningarna och redaktionerna fanns i samma lokaler. *Fun fact*: På den tiden utkom kvällstidningarna faktiskt på kvällen! 1928 blev Hanemann chefredaktör på *Svenska Pressen*.

”Modig”, ”kritisk” och ”ironisk” är ord som dyker upp i texter som behandlar Hanemanns journalistik. Under sin karriär skrev han över 4000 kåserier, drygt 2 600 artiklar och ca 1 300 översikter av olika slag. När Lapporörelsen uppstod i slutet av 1929, skrev Hanemann kritiskt om de odemokratiska tendenser som rörelsen gav uttryck för.

Lapporörelsen, som använde sig av hotelser, skjutsningar och andra utomparlamentariska metoder, hade anhängare även på svenskt håll. Ungefär en femtedel av de 12 500 deltagarna i bondetåget (7.7.1930) var svenskspråkiga och en del av finansieringen kom från svenskt håll. Inställningen till Lapporörelsen ledde till en splittring av Svenska folkpartiet (SFP) i en ”Lappogrupp” (minoritet) och en ”laglighetsflygel” (majoritet). Eftersom de flesta finlandssvenska tidningar förhöll sig kritiska till rörelsen, blev lappoanhängarna irriterade på att de inte fick fram sina åsikter. Speciellt Max Hanemanns ledare och kåserier i *Svenska Pressen* irriterade.

Anhängarna utövade påtryckningar både på Hanemann och på Amos Anderson. Under våren och sommaren 1930 ökade trycket hela tiden, både i landet och hemma hos paret Hanemann.

Thyra Hanemann var inspektör för Helsingfors stads barnträdgårdar och något av en pionjär inom barnarbetet i Finland, och en flitig dagboksskribent. Så här skriver hon om tiden som ledde fram till händelserna på Estholmen: ”En upprörd tid som dessutom berör oss ganska personligt. Max är mitt i hela striden och har gjorts till någotslags symbol för den svenska antilapporörelsen. Han ser ut att formligen vara hatad av de svenska lappomännen och även av de finska naturligtvis.”

Det som hade börjat med en attack på kommu-

nister i Lappo i november 1929 ledde till otaliga möten, eskalation, oro. I mars 1930 demolerade en grupp Lappo-aktivister kommunisttidningen *Työn Äänis* tryckeri i Vasa. 72 lappomän anmälde sig som ansvariga. Under rättegången rådde lynchstämning, och tryckeriets advokat, den kommunistiska riksdagsmannen Asser Salo, skjutsades från Vasa till Lappo. Skjutsningen av Salo var den första i sitt slag, flera följde. Sammanlagt utfördes minst 254 skjutsningar. Offren utsattes ofta för misshandel. I tre kända fall mördades den skjutsade.

Lappomännen planerade ett storstilat bondetåg till Helsingfors. Det skulle äga rum den 7 juli, som en kraftfull påtryckning på regeringen. Det ledde till att Kallios regering lämnade in sin avskedsansökan. Den 4 juli utnämndes den av Lapporörelsen framförda samlingspartisten P.E. Svinhufvud till statsminister för en högerorienterad regering. Senare under året infördes de så kallade kommunistlagarna, som ledde till hundratals arresteringar och nerläggning av ett antal vänstertidningar.

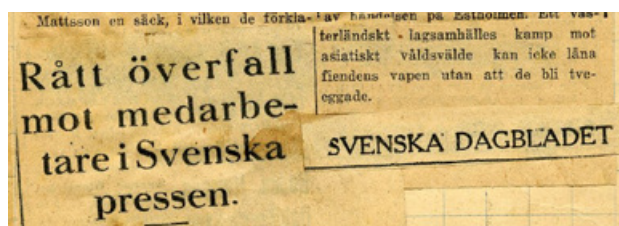
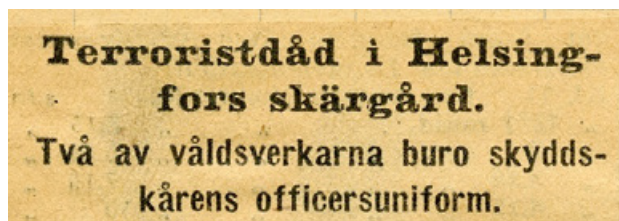
Trots att lappomännen redan i juli fått igenom flera av sina krav var de långt ifrån färdiga. Planer hade satts i rullning, en av dem gällde Max Hanemann. Rykten om planerna nådde Hanemann.

Thyra Hanemann skriver i sin dagbok att Max Hanemann blivit varnad för att lappoanhängare var ute efter honom. Hans vänner hade antytt att han borde hålla sig undan. ”Men han tog det inte för öronen”, skriver Thyra. Slutligen hade journalisten Almar Fabritius kommit till Hanemann på redaktionen, och sagt att han från Lappobor närstående kretsar fått veta att de hade ont i sinnet mot honom. Hur överfallet skulle ske visste Fabritius inte. Efter det rörde sig Hanemann inte längre ensam. ”Han reste i bil mellan hemmet och redaktionen och så vidare”, skriver Thyra.

Thyra Hanemann skriver att oron egentligen gällt dagen för bondetåget, måndagen den 7 juli. Makens vänner och kolleger hade anat att något kunde hända då, och att det därför skulle vara bäst att Max höll sig undan. Därför åkte han till Estholmen lördagen den 5 juli tillsammans med några kolleger från *Svenska Pressen* och *Hufvudstadsbladet*. När de kom till holmen fick de veta att fem män varit där föregående natt och frågat efter Hanemann, och i stället för honom skjutsat och misshandlat *Svenska*

Evert Matson och Max Hanemann.

Ur gästboken 1930.

Pressens annonsförsäljare Evert Matson. Lappomännen hade missat Hanemann med en dag.

Terroraktionen som missade målet

Vad var det som egentligen hände då, natten till den 5 juli? Utgående från tidningsrapporteringen, journalisten Sven Rabes nerskrivna minnen, polisförhörsprotokollet och Thyra Hanemanns dagbok kan man få en ganska detaljerad bild.

Estholmen är en ö på ungefär en hektar i Sommaröarkipelagen i Esbo. Finlands svenska publicistförbund har haft sitt sommarhem på holmen sedan 1921. Max Hanemann, som var förbundets ordförande, semestrade ofta på holmen. 1930 bestod sommarhemmets personal av föreståndaren Josefina Niklander (f. 1888) och hembiträdet Hulda Nurmi (f. 1884).

Fredagen den 4 juli hade sommarhemmet endast en gäst, *Svenska Pressens* annonsförsäljare Evert Matson (f. 1892). Om Matson skriver Rabe att han var en genomsnäll och hjärtans obetydlig man. ”Han hade varit springpojke, förtullare m.m. och då han hade god sångröst sände någon donator honom till Odessa där han skulle utbildas till sångare. Men allt fick avbrytas då revolutionen bröt ut och efter diverse äventyr i Ukraina kom Matson hem och fick jobb vid Pressen som annonsman.”

Vid femtiden på fredagseftermiddagen den 4 juli besökte några män med en motorbåt holmen. De var klädda i marina skyddskårens uniform. Männerna bad om vatten och kaffe. De fyllde på en större mjölkflaska med vatten, och Josefina Niklander serverade

männerna kaffe. Männerna betalade för kaffet, gick sedan ner till båten och lämnade holmen. Evert Matson befann sig i närheten av bryggan då båten lade till, och han märkte att den bar en rektangulär grön vimpel med märket DB 1. Matson hade redan på torsdagen med kikare sett en motorbåt lägga till vid den närliggande holmen Storaaisarn. Matson hade sett en man klättra nerför en klippa som vetter mot Estholmen, och studerat holmen medan han försökte dölja sig i ett buskage.

Vid elvatiden samma kväll lade en motorbåt med fem män till vid Estholmens brygga. Två av männen gick upp till villan. Josefina Niklander och Evert Matson hade redan lagt sig, men hembiträdet Hulda Nurmi satt vid köksfönstret och såg de två männen komma. När hon såg att männen steg upp för yttertrapporna öppnade hon dörren på glänt för att fråga vad männen hade för ärende. Hon förbjöd dem att komma in och höll fast i dörren, men en av männen, uppenbart sällskapets ledare, rev upp dörren. Männerna skyndade upp till andra våningen där Evert Matson bodde. Sällskapets ledare trängde in i rummet och frågade med höjt vapen efter Max Hanemann. Matson märkte att mannen luktade starkt av sprit. Också den andra mannen kom in i sovrummet. Matson förklarade att Hanemann inte befann sig på holmen, och då tvingade männen honom att genast stiga upp och följa med. Medan han klädde på sig sade en av männen ”*Pistetään hänet säkkiin ja upotetaan mereen*”¹. Sedan frågade männen om Matson var gift och då de fått ett nekande svar yttrade

1 ”Vi stoppar honom i en säck och sänker i havet.”

en av dem: ”Det var tur”. Matson bad om att få klä på sig sin krage, men männen sade att det inte var nödvändigt för en person, som kommer att dränkas. En stund senare såg Hulda Nurmi att männen kom ner från övre våningen släpande på Matson. Hon tog Matson i armen och försökte få dem att stanna, men männen skuffade undan henne. När hon hörde att ledaren beskyllde Matson för att skriva mot Lapporörelsen i *Svenska Pressen* sade hon flera gånger att det inte var frågan om samma person. Fru Niklander, som också kommit ut, bedyrade det samma. En tredje man kom från stranden upp till villan. Då blev Matson lättad eftersom han kände igen mannen, de hade tidigare träffats på Kiffens skjutbana. Mannen var klädd i skyddkärsuniform. Matson hoppades att den bekanta personen skulle reda upp missförståndet och befria honom, men han sa bara: ”Kom med nu bara”.

Kvinnornas protester ledde till att ledaren lämnade Matson med sina kumpaner och ledde Josefina Niklander tillbaka till villan. Han sköt fyra varningskott. Sedan ledde mannen också Hulda Nurmi till villan, och sköt några kott till. ”Om ni kommer till stranden blir ni skjutna”, hotade mannen innan han lämnade kvinnorna vid villan.

Nere vid stranden tvingades Matson följa med i motorbåten, där han placerades på baksitsen mellan två av männen. De höll sina vapen i handen. Båten sattes sedan i gång och kursen ställdes mot södra udden av Stora Isarn. Under färden försökte männen få Matson att berätta var Hanemann befann sig.

Matson bedyrade flera gånger att han inte visste var Hanemann var. Han blev slagen med ett hårt föremål mot vänstra tinningen så att hans hatt föll över bord. Han fick ett sår i tinningen. Såret började blöda rikligt. Männen tog fram en ravendukssäck och kommenderade Matson att krypa in i den. Matson vägrade och försökte övertyga männen om sin oskuld. Han blev tillfrågad om han hade papper på sig och då han hade tagit fram ett häfte blev han tvingad att skriva en förbindelse, att han på heder och samvete svär att han ”Omedelbart afgår från tidningarna Hufvudstadsbladet och Svenska Pressen och ej heller arbetar i någon annan svensk tidning” och att han ansåg att ”Hufvudstadsbladet och Svenska Pressen ej voro fosterländska.” Medan Matson skrev, avlossade en av männen ett skott

med sin Parabellum-pistol för att skrämma honom. Under tiden hade båten drivit i land vid Stora Isarn. Matson befalldes att stiga i land. Där tvingades han skriva ner ännu en förbindelse om att han ser till att Hanemann inte längre skriver dagens text i *Svenska Pressen* eller någon annan tidning. ”Skulle det dock ske får Hanemann och Matson utan vidare nedskjutas”, löd förbindelsen. Efter att männen med hjälp av en lampa kontrollerat att allt blivit rätt nedskrivet hade de uppmanat Matson att stanna kvar på holmen över natten. Matson klagade över att han var utan mössa och rock, och skulle frysa. Männen svarade honom att han nog kunde lida så mycket. Matson hade sedan frågat om han skulle få signalera åt förbifarande båtar för att bli överförd till Estholmen. Männen hade samtyckt till hans förslag. Efter att ha rådslagit en stund bestämde sig männen för att föra Matson tillbaka till Estholmen. Han blev uppmanad att tvätta bort blodet från ansiktet. Matson lydde. Därpå steg alla i båten och Matson blev uppmanad att följa med. Under överfarten uppfordrades Matson att lova att han inte skulle berätta för någon om nattens händelser. Matson påpekade att Estholmens personal kände till händelsen och att såret i tinningen också tydde på misshandel. En av männen hade då sagt att Matson ju stött sig själv och det måste han hålla med om för att slippa ytterligare misshandel. Före ankomsten till Estholmen hade det ännu diskuterats politik i båten. Männen talade om för Matson, att det nu är ”lappomännen som är de enda som skipar lag och rätt i riket”.

Ungefär en timme efter att männen hämtat Matson från Estholmen, blev han förd tillbaka dit.

Nyheten sprids

Hemma hos Hanemanns på Myntgatan 3 B i Helsingfors ringde telefonen i ett hela lördagen (5.7). Eftersom Thyra var på resa och Max på Estholmen, var Ida (troligen ett hembiträde) ensam hemma och svarade i telefon. En del av dem som ringde var Hanemanns vänner som hört rykten och var oroliga, men en del av samtalen ringdes för att få reda på om han var hemma. Klockan tolv på natten ringde telefonen igen, och när Ida svarade, frågade en röst på finska efter ”*se kommunisti Hanemann*”. Ännu klockan ett på natten kom ett samtal, som inte be-

svarades. Ida berättade senare för Thyra att hon hade sökt upp polisens telefonnummer, och att hon inte alls hade kunnat sova.

Max Hanemann, som anlänt till holmen på lördagen och hört vad som hade hänt under natten, stannade på holmen med sina vänner. ”De tyckte sig kunna vara ganska lugna då de voro 7–8 herrar”, skriver Thyra i sin dagbok och fortsätter: ”Emellertid kom ryktet till staden, det blev uppståndelse, vännerna här blevo mycket oroliga. De vände sig till landshövding Jalander, som sände polis dit ut med motorbåt.”

På måndagen, som även var dagen för bondetåget, kom Max Hanemann till Helsingfors. Han fick inte längre röra sig ensam. ”Han uppvaktade justitieombudsman Lilius, som sade att saken var mycket ledsam, han var verkligen upprörd, och sade sig vilja göra vad han kan, men tycktes tycka att man just inte kan göra något för att få fast banditerna”, skriver Thyra i sin dagbok. I alla nyhetsartiklar som jag fått tag på som berättar om skjutningen nämns att Hanemann i egenskap av Publicistförbundets ordförande gjort en anmälan om fallet till riksdagens justitieombudsman. En sådan anmälan finns inte arkiverad på riksdagens bibliotek.

Svenska Pressen, *Hufvudstadsbladet* och många andra finländska tidningar rapporterar om skjutningsförsöket på Hanemann måndagen den 7 juli 1930. Fallet når över nyhetströskeln även i Sverige.

Efter besöket hos justitieombudsmannen bestämde sig Hanemann för att åka till Köpenhamn. Thyra Hanemann antyder att resan kom till på Amos Andersons önskan ”för att inte riskera tryckpressarnas förstörelse”. I Köpenhamn gav Hanemann en intervju för den danska dagstidningen *Politiken*. Intervjun publicerades den 11 juli 1930 under rubriken ”Forbitrelsens Baggrund.” Hanemann berättade då att han ansåg att skjutningsförsöket på honom var en bagatell, men att hans vänner varit oroliga för honom, och att han därför begett sig på en resa. *Politikens* reporter frågade Hanemann om finlands-svenskarna överlag är emot Lapporörelsen, och på det svarade Hanemann: ”Nej, det kan man inte säga. Till en början ställde vi svenskar oss avvisande till lappomännen, men förhållandet har ändrats. Många har nu gått med i rörelsen, och i Svinhufvuds regering sitter ju också två svenskar, Söderholm och

Professor Witting. Man har sagt, att mellan Gud och Djävulen finns ingen mellanväg... därför valde man Gud och glömde alla andra hänsyn.”²

Reportern frågade om Hanemann också såg saken på det sättet nu. ”Nej, jag anser nog att man ska kunna finna en mellanväg.” Vilken är den, frågade reportern. ”Vad man så än väljer, måste lag och rätt gälla för alla. Man kan inte lämna en del av befolkningen utanför lagen. Kommunismen i Finland måste bekämpas, det är en nödvändighet. Men det måste ske med lagliga medel.”

Efterspel: Anderson avskedar Hanemann

Polisutredningen av skjutningen kom trögt igång. ”Ordningmakten har tills vidare inte skridit till några åtgärder med anledning av överfallet”, skrev *Svenska Pressen* tisdagen den 8 juli. Om anteckningarna i Estholmens gästbok stämmer, anlände två poliser till holmen den 8 juli för att förhöra Matson och personalen. Enligt polisförhørsprotokollet skulle förhöret ha skett först följande dag.

Enligt Juha Siltala, som forskat i Lapporörelsen och skjutningarna, var det vanligt att polisundersökningar av skjutningsfallen inte kom igång. Enligt hans beräkningar ledde två femtedelar av de skjutningsfall som polisen hade kännedom om under sommaren 1930 inte till några åtgärder.

Den 10 juli rapporterade *Svenska Pressen* att överkonstapel Sundström anlänt till Helsingfors för att bedriva efterforskningar för att hitta de personer som deltagit i överfallet. Sundström berättade för tidningen att han stött på en del motigheter när det gällt att identifiera gärningsmännen och deras båt. ”Den institution där han hoppades kunna få klarhet om våldsmännens identitet var stängd, emedan så gott som alla dess medlemmar för närvarande gästade Sverige.” Att det är frågan om skyddskåren, sades inte rakt ut. Thyra Hanemann däremot är tydlig i sin dagboksrapportering. ”Våldsdåd utföras, myndigheterna stå maktlösa, våldsmännen gömma sig bakom varandras ryggar. Tangerar undersökningarna om överfall Lappo eller skyddskåren så finnes

2 Karl Söderholm, justitieminister, och Rolf Witting, kommunikationsminister, bäge för SFP. I regeringen ingick också Hjalmar Procopé som obunden utrikesminister.

Vid Estholmens bryggor 1924. Thyra och Max Hanemann med okänt sällskap på Estholmen. Huvudbyggnaden, fotograferad under 20-talets första hälft. Personen i båten är Sven Rabe, som har skrivit ner sina minnen av Estholmsaffären.

inget hopp om rättvisans gång. De motarbete alla försök att få de skyldiga fast eller hjälpa inte det minsta. Så ock i Estholmshistorien. Spåren ledde mycket snart till skyddskåren, marinavdelningen, men där var det stopp.”

Slutligen fick överkonstapel Sundström tag på ett fotografi av marinmanskabet. Matson kände igen tre av männen, men Josefina Niklander och Hulda Nurmi kände endast igen ledaren. Marinlöjtnant Esra Immanuel Terä (f. 1903), som känts igen som skjutsningsgruppens ledare förhöordes av Sundström och poliskonstapel Walter Nikander den 21 juli. I förhöret nekade Terä att han skulle ha utfört skjutsningen. Han berättade att han i egenskap av skyddskårmarinens befäl 1.7–7.7.1930 varit stationerad på Kytö, som ligger strax söder om Estholmen. På grund av vittnesmålen mot Terä blev han instämd till ting.

Terä dömdes till åtta månaders fängelse och att betala Matson 450 mark för ”en försvunnen hatt och förspild arbetstid” vid hösttinget vid häradsrätten i Esbo Socken och Grankulla köping den 28.8.1930. Han erkände där sin skuld men vägrade säga vilka andra som deltagit. Domen blev villkorlig med två

års prøvotid. Innan prøvotiden tog slut deltog Terä i Mäntsäläupproret 1932, och satt därefter av sin dom.

Trots att en av de skyldiga dömdes, var det klart att Terä inte var den som stod bakom skjutsningen. Hanemann lär, enligt Birger Thölix, ha kallat de här ledarna i bakgrunden ”bergsråden”. Det var de personer som finansierade verksamheten, som aldrig trädde fram i offentligheten och skyddade dem som var medlemmar av ”det gode Selskab”.

Oron steg inför riksdagsvalet i oktober 1930. Till de oroligaste hörde, enligt Torsten Steinby, Amos Anderson. Hans oro gällde hans tidningar, tryckerier, och hans person. Och han valde att offra Max Hanemann. Den 5 september 1930 sammankallades tidningsbolagets styrelse och beslöt om Max Hanemanns avsked. Fredrik Valros utsågs till ansvarig huvudredaktör för *Svenska Pressen* från och med den 3 oktober.

Steinby skriver att ”AA vidhöll alltid att han hade varit utsatt för hård påtryckning då han avskedade Hanemann. ’Jag kunde inte annat’, sade han till Thyra Hanemann på en middag i mars 1931,

'därför att Max liv var i fara. Hade han fortsatt skriva, skulle han ha mördats. Hatet var så koncentrerat på honom. Gamla herrar ur bildade kretsar beklagade att Estholmsexpeditionen misslyckats, att de inte lyckats göra slut på Hanemann. Anonyma brev och telefonringningar till honom, Amos: Man var alldeles uppriven. Och måttet som rågade var det anonyma telegrammet mot Svenska Pressen spritt av uniformsklädda lottor.'"

Det anonyma telegrammet finns återgivet i *Svenska Pressen* 7.7.1930 under rubriken "Till allmänheten". Texten kritiserar de svenskspråkiga tidningarnas och majoriteten av svenska riksdagsgruppens inställning mot Lapporörelsen. Texten är undertecknad "Svenskspråkiga anhängare av Lapporörelsen".

I Amos Andersons kalender, en liten bok med röda läderpärmar med texten "Taschenkalender 1930" på pärmen, finns en anteckning vid den 1 oktober. "Hanemann avgår".

Max Hanemann dog 1945. Thyra Hanemann bar på en bitterhet över hur han hade blivit behandlad.

Så sent som 1956 kritiserade hon Amos Andersons agerande i ett radioprogram, vilket ledde till ett argt brev från Anderson, där han anklagar Thyra för lögn och förtal.

Slutord

Det har varit intressant att återvända till Estholmen, Hanemann och Anderson så här många år senare. Sedan jag rotade i Estholmsaffären har världen förändrats, och många saker i 1930-talets verklighet känns plötsligt bekanta på ett helt annat sätt. Då fanns historiens lite komiska filter över det hela. Alltså, den där Evert som fick skjutsarna att transportera honom tillbaka till ön! Och hatten som Terä fick betala för! Nu tänker jag på de modiga fru Nikander och Hulda Nurmi, som försökte stoppa skjutsningen med sitt eget liv som insats, och på den misshandlade Evert Matson. Det var många personer som gick traumatiserade ur den här berättelsen.

MAIJA HURME

Min kandidatavhandling "Lapporörelsens försök att tysta kritiken i Svenska Pressen 1930. Ett skjutsningsförsök och chefredaktör Hanemanns avsked" finns att läsa på <https://www.yumpu.com/sv/document/read/17667164/las-mera-och-kommunalhogskolan>

Den som vill veta mer om den större bilden, varför det här hände som det hände, kan läsa den färska boken *Finlandssvensk antifascism* av Anders Ahlbäck, Matias Kaihovirta och Ylva Perera: <https://www.sls.fi/publications/finlandssvensk-antifascism/>

Bilderna i essän har hämtats från Svenska centralarkivet, <https://svenskacentralarkivet.fi/estholmen-finlands-svenska-publicistforbunds-sommarhem/> förutom fotografierna av Hanemann som är tagna ur skribentens avhandling.

De viktigaste källorna:

Ahti, Martti: *Aktivisterna och "Andersson"*. Schildt, 1991.
Bonäs, Johanna: Från bondetåg till Lappoval: svenskösterbottningarna och Lapporörelsen sommaren 1930. Pro gradu i historia, Åbo Akademi 2001.
Landgrén, Lars-Folke: "Max Hanemann kontra bolsjevik, lappomän och nazister" i *Laboratorium för folk och kultur* 2/2002. Föreningen Brage.

Steinby, Torsten: *Amos Anderson: press och kultur*. Konstsamfundet, 1982.

Rabe, Sven: Några minnen från Estholmen 1929–1944 (skrivet 1973). Publicistförbundets arkiv, Svenska Centralarkivet.

Schauman, Henrik & Liljus, Patrik: *Svenska folkpartiet 3, 1930–1939: Från Lappo till vinterkriget*. Svenska folkpartiet 1992.

Siltala, Juha: *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*. Otava, 1985.
Thölix, Birger: *Alla våra gårdagar. Tidningen som historia och efterglöd*. Vasabladet, 1996.

Svenska Pressen, tidningsartiklar: 28.11.1929–, speciellt 7.7.1930–5.10.1930.

Hufvudstadsbladet tidningsartiklar: 7.7.1930–15.7.1930.
Politiken 11.7.1930. Brages pressarkiv.

Polisförhöringsprotokoll 21.7.1930, Espoon nimismiespiiri, 1929–30, Cc:1, Riksarkivet 48.

Rättegångsprotokoll 28.8.1930 § 67 liitteineen, Espoon tuomiokunnan varsinaisten asioiden ptk, HMA Tavastehus landsarkiv.

Thyra Hanemanns dagböcker, Åbo Akademis bibliotek, handskriftssamlingen.

Amos Andersons brev till Thyra Hanemann, Svenska Litteratursällskapets arkiv SLA 900, mapp 17.

Amos Andersons almanackor, SLA 900.2.1.2.

Sommarhemmets Gästbok 1921–1938, och fotoalbum 1926–1935, Publicistförbundets arkiv, Svenska Centralarkivet.